

[Thomas Frank](#). 2012. **Jadni milijarderi**. Uvodna poglavlja iz knjige **Pity the Billionaire**

Znaci i čudesa

Ova knjiga je hronika jednog začudnog vremena, perioda kad su Amerikanci ustali protiv umišljenih pretnji i prigrlili ekonomske teorije koje razumeju samo u najmaglovitijim obrisima. To je knjiga o zemlji gde strahovi o radikalnom preotimanju države dostižu epidemijske razmere, iako su sami radikali odavno prestali da igraju bilo kakvu ulogu u nacionalnom životu; zemlji gde ideološki košmari koje izmišljaju televizijski zabavljači deluju snažnije i uverljivije nego novinske vesti.

Sagledana iz druge perspektive, ovo je hronika jednog čarobnog vremena, drugog „Velikog buđenja“, oživljavanja krstaških propovedi o staroj dobroj religiji slobodnog tržišta. To je priča o narodnoj pobuni i neverovatnom izlasku konzervativnog pokreta iz tamnih dubina poraza. Neizbežno, ta se priča opisuje kao „populistička“ ili kao „buntovna“, ili se za nju koristi ponosita fraza koju je izabrao Dik Armi, vašingtonski *magnifico*, koji upravlja jednom od glavnih pobunjeničkih organizacija: „istinska revolucija odozdo“.

Hajde da priznamo da u svemu ovome ime nečeg zaista čudnog, nečega zaprepašćujućeg. Pogledajte gole činjenice: ovo je četvrti uspešni konzervativni ustanak u poslednjih pola veka, od kojih je svaki bilo puniji populističke samohvale od prethodnog, svaki naginjao malo više udesno, i svaki doprinosa pisanju vrtoglavog poglavlja u istorijskoj epohi koju ja nazivam „Velikim protivudarom“, a koju su drugi nazivali „Reganovo doba“ (istoričar Šon Vilenc), „Doba pohlepe“ (novinar Džef Mardik), „Konzervativi uspon“ (novinar Džefri Hodžson) ili „Vašingtonski konsenzus“ (razni ekonomisti).

Pogledajte to ovako. Prošlo je preko trideset godina otkad je *supply-side* revolucija osvojila Vašington, otkad je *laissez-faire* postala dogma državne vladajuće klase, u koju veruje veliki broj demokrata, kao i republikanaca. Proživeli smo decenije deregulacije, desindikalizacije, privatizacije i sporazuma o slobodnoj trgovini; neoliberalne ideje prodrle su u svaki kutak nacionalnog života. Ovih dana, univerziteti pokušavaju da se postave na tržišno zasnovane temelje; isto tako i bolnice, elektroenergetska služba, crkve i muzeji; kao i državna pošta, CIA i američka vojska. I sada, nakon što se sve to decenijama odvijalo, imamo narodnu pobunu koja zahteva da se poklonimo pred oltarom slobodnog tržišta. I to samo nedugo nakon što su poglavari iste ove kosmologije gurnuli svet u najveću ekonomsku katastrofu koju pamtimo. „Neverovatno“ je ispravan pridev. „Nezamislivo“ bi isto bio ispravan. „Nečuveno“ bi bio još ispravniji.

Godine 2008, ekonomski sistem naše države pretrpeo je strahoviti slom, uglavnom usled – slažu se skoro svi kredibilni posmatrači – višedecenijskog ukidanja bankarskog nadzora i podsticanja finansijskog eksperimentisanja. Posrtanje banaka ubrzo je izazvalo sunovrat naše zemlje i sveta u najgoru recesiju od tridesetih godina. To nije bio običan pad u poslovnom ciklusu. Milioni Amerikanaca, i mnoge

njihove banke, postali su nesolventni za samo nekoliko nedelja. Šesnaest biliona dolara privatnog imetka izgorelo je na lomači koju je potpalio Volstrit.

Pa ipak, dok ovo pišem, najubedljiviji politički odgovor na ova dešavanja jeste kampanja za ukidanje regulacije, za ukidanje prava javnih službenika na kolektivne ugovore, i za smanjenje federalnih troškova.

Zato, odajmo buntovnicima priznanje. Priznajmo da u konzervativnom povratku kojeg smo poslednjih godina svedoci postoji nešto zaista neviđeno u istoriji američkih društvenih pokreta: masovno preobraćanje na teoriju slobodnog tržišta kao odgovor na zla vremena. Pre današnje ekonomske krize, nikad nisam čuo da su se žrtve recesije zaljubile u neoklasičnu ekonomiju ili razvile spontanu odbojnost prema delu Frenklina Ruzvelta. Pre ove recesije, ljudi koje su prevarili bankari skoro nikad nisu iskoristili tu priliku da zahtevaju da se bankari oslobode stega „crvene trake“ i nadzora zakona. Pre 2009, čovek pred narodnom kuhinjom obično nije plakao nad sudbinom čoveka koji se sunča na svojoj jahti.

Konsenzus govori

Uspeh ove operacije još je neverovatniji kada se prisetimo provlađujuće klime u javnosti 2008. Nakon što je pogubna vladavina Džordža Buša kulminirala katastrofom na Volstritu, vodeće zvezde Vašingtonskog konsenzusa ocenile su da nacija kreće u novom pravcu. Već su gledali taj film, i znali su kako se završava. Tektonske ploče su se pomerale. Višedecenijska vladavina konzervativizma bližila se kraju. Nastupala je era liberalnog uspona. To je bila nesporna zakonitost istorije, nepogrešiva kao kolosalne gomile koje su se okupljale da čuju Baraka Obamu dok je obilazio zemlju u predsedničkoj kampanji. Takav razvoj događaja niste mogli da izbegnete, kao što niste mogli da napišete ček sa praznim bankovnim računom. I tako se u aprilu 2008. pojavila knjiga „Neobična smrt republikanske Amerike“ iskusnog novinara Sidnija Blumentala – čak i pre kraha na Volstritu – gde je objavljeno da je „radikalno konzervativni“ Džordž Buš od Republikanske stranke napravio „manjinsku partiju“. U novembru, Šon Vilenc, negdašnji istoričar „Reganovog doba“, na stranama časopisa U.S. News & World Report, najavio je „kolaps“ ovog doba. Konzervativni intelektualac Fransis Fukujama rekao je praktično isto to u Newsweeku mesec dana ranije. Oni čuveni hroničari DC-ovskog konsenzusa, Politico, pristupili su toj stvari konkretno i primetili odumiranje reči „deregulator“, ponositog termina iz Reganovog doba, koji je smrtno ranjen urušavanjem (veoma deregularisanog) Volstrita.

Ovakvo rezonovanje zasnivalo se na čistom uzročno-posledičnom odnosu.

Finansijska kriza 2008. očitno je diskreditovala tipične ideje konzervativnog pokreta o slobodnom tržištu; politički skandali i nekompetentnost u Republikanskoj stranci razotkrili su njihovo moralno poziranje kao apsurdno; a sklonost konzervativaca ka kreštavoj retorici bila je navodno odbojna novoj generaciji post-stranačkih, post-rasnih birača. Pored toga, 2008. svuda se nametala očigledna istorijska analogija: upravo smo prošli kroz neverovatnu reprizu finansijske katastrofe 1929-31, i sada,

mrmjali su komentatori, sledi automatski zaokret ulevo, kao 1932, gde će ulogu Frenklina Ruzvelta odigrati novoizabrani Barak Obama.

Za Republikansku stranku, od komentatora odobreni scenario išao je ovako: ona je morala da se modernizuje ili da se spremi za dug period irelevantnosti. A kako nije preduzela propisane korake, mudraci su se pripremali da je šutnu sa scene. Kada je radio voditelj Raš Limbau dospeo na naslovne strane početkom 2009, zbog javno iskazane želje da predsednik Obama „propadne“, bivši Bušov pisac govora Dejvid Fram disciplinovao ga je u čuvenom članku u Newsweeku. Po merilima koja će doći kasnije, naravno, Limbauova želja zvučaće mlako, čak i uljudno; u to vreme, međutim, izgledala je toliko šokantno da je Fram opisao takvu retoriku kao „kriptonit, koji šteti nacionalnom ugledu republikanaca“. Možda otrovna priča zabavlja ekstremiste u partiji, priznao je Fram, ali cena kretanja u tom pravcu bila je gubitak „obrazovanih i imućnih“, koji sve češće smatraju da je „Republikanska stranka postala previše ekstremna“.

Neobično stremljenje Republikanske stranke ka samouništenju bila je omiljena komentatorska tema. Kada je bivši potpredsednik Dik Čejni izjavio da mu je draži Raš Limbau od umerenog puta, kolumnista New York Timesa Čarls Blow smeja se što je Čejni krenuo u „misiju političkog samoubistva. A ako je njegova partija kolateralna šteta, neka mu bude“. Kada su neki konzervativci predložili test za otkrivanje i kažnjavanje jeresi među republikanskim političarima, kolumnistkinja Washington Posta nazvala je ovo „samoubilačkim paktom“. Ugledni politički prognostičar Stju Rotenberg zaključio je u aprilu 2009. da su „šanse da republikanci preuzmu kontrolu nad bilo kojim domom parlamenta na izborima 2010. jednake nuli. Ne ‘skoro nikakve’. Ne ‘slabe’ ili ‘male’. Nula.“

Ropotarnica? Ne, hvala.

Ono što je pristojan svet očekivao od predvodnika američke desnice bilo je pokajanje. Pretpostavljali su da će konzervativni lideri biti poniženi katastrofama koje su snašle njihovog šampiona, Džordža Buša; da će republikanci priznati greške i pojuriti ka političkom centru. Svet je očekivao skrušenost.

Dobio je suštu suprotnost, isporučenu na vrhu bajoneta. Umesto da poštuju novo ograničenje brzine, desničarski stratezi dodali su gas. Umesto da krenu ka centru, oštro su zaokrenuli udesno. Umesto da traže sporazum, krenuli su da traže ideološku čistotu. Umesto da podignu preostale centriste na važne položaje, oni su ih odstranili. Zamisao da su katastrofe Bušovih godina označile kraj konzervativizma bila je prilično razumna, ako ste prihvatili pretpostavke koje su u to vreme smatrane očiglednim: kada neka politička grupa zabrlja, ljudi za nju više ne glasaju. Kada izabrani funkcioneri isuviše duboko zabrazde u polja ideologije, neka tajanstvena sila političke gravitacije uvek ih povuče natrag ka „centru“. To je sasvim jednostavno. Desnica se, pod svojim voljenim vođom Džordžom Bušom, osramotila; sada je došao red na drugi tim. Političke epohe trebalo je da kruže u približno tridesetogodišnjim ciklusima, a tridesetogodišnja vladavina republikanaca je istekla.

To da će republikanci možda zatražiti izlaz iz nevolje okrećući leđa centru i veslajući ka još koncentrisanoj verziji svoje dogme nije predstavljalo, prema ustaljenom mišljenju tih nedužnih dana, izvodljivu opciju. I bilo je poznatih primera koji su nam govorili zašto. Još 1983, da navedemo najbliže poređenje, britanski laburisti reagovali su na uspon Margaret Tačer tako što su sebe ubedili da građani zapravo od njih traže pročišćenu i još levičarskiju alternativu; ova strategija ih je koštala bolnog izbornog poraza.

Ono što nije ulazilo u ove formalne, geometrijske kalkulacije bio je sam politički sadržaj. Konzervativci su i ranije kažnjavani, i uspevali su da se povrate, i znali su da birači ne procenjuju ideje tako što ih stavljaju na neku tabelu s krivuljom, pa zatim mere koliko one odstupaju od raspona prihvaćenog vašingtonskog mišljenja. To da li će republikanci odlučiti da se pomere „ulevo“ ili „udesno“ bilo je manje važno od toga kako će se postaviti prema ekonomskim katastrofama koje su snašle državu. A njihovo konzervativno krilo imalo je koherentnu teoriju. Gde god pogledate, govoril su oni, vidite kolosalnu borbu običnih ljudi i „elita“, koje bi da narodu uskrate slobodu. Ogromne dotacije nakon finansijske krize, poručivali su oni, bile su dokaz da nam država i Volstrit otimaju ušteđevinu. I regulacija je bila samo urota velikih protiv malih. I dok je tako jedna strana sedela po strani i čekala da mistična plima istorije dovede stvari u red, konzervativci su delovali. Zagrebali su duboko po sopstvenoj tradiciji i pronašli način da zgrabe priliku koju im pružaju teška vremena.

Umesto da priznaju da su uživali trideset godina za volanom, objavili su kako oni zapravo nikad nisu ni dobili priliku da upravljaju. Prvi vernici nikad nisu bili na vlasti, nikakav „konzervativni uspon“ nije ni postojao – pa tako ni katastrofalni događaji iz poslednjih godina nisu ni mogli da diskredituju konzervativne ideje. Rešenje nije bilo da se preispita konzervativna dogma; već da se krene duplo snažnije, da se radi još vrednije na ostvarenju *laissez-faire* utopije.

Čisti idealizam ove vrste neobičan je u američkoj politici, pa je izmoreni politički komentarijat seo i čekao da sistem kazni zabludele ovčice, da magnetska sila „centra“ krene da magično deluje. Ali ovaj put bogovi nisu intervenisali na uobičajeni način. Godine 2010, radikalizovana Republikanska stranka zabeležila je najubedljiviju pobedu na izborima za kongres u nekoliko poslednjih decenija.

Šta sada, mali čoveče?

Najjednostavnije objašnjenje konzervativnog oporavka glasi da su teška vremena navela ljude da kazne aktuelnu vlast, ko god je činio. To su 2010. sasvim slučajno bili demokrati. Ergo, njihovi rivali uspeli su da se oporave. Ali nemoguće je da su ove dve partije jednostavno međusobno zamenjive, kao koka-kola i pepsi. One mogu u određenoj meri da kontrolišu svoju sudbinu, da naprave razliku između sebe i onih drugih. Pored toga, istorija nam pruža dovoljno primera pomeranja javnog mnjenja u određenom smeru i pokazuje nam da ne moramo uvek da besciljno šetamo napred-nazad.

Drugo široko prihvaćeno mišljenje pripisuje konzervativni oporavak belaćkom rasizmu, koji je navodno potučen izborom crnog predsednika. Zaista, mogu se videti neki spektakularno rasistički ispadi usmereni protiv predsednika i njegove partije. Ali predrasude pojedinaca i uvredljivi incidenti ne bi trebalo da budu dovoljni za osudu čitavog pokreta, koliko god nama te predrasude i te uvrede bile ogavne. Bez obzira na rasne strahove koje neki partijci u sebi gaje, novi konzervativizam ne generiše sistematski rasističke izjave i politiku, a njegovi lideri se svojski trude da govore pristojnim jezikom različitosti.

Neki drugi komentatori objašnjavaju obnovu desnice ukazujući na to kako je iskoristila internet, kao ranije Obama. Konzervativci koriste internet da regrutuju sledbenike; bloguju kao ljudi; tvituju ljutite tvitove. Prema ovom stanovištu, poruka ne znači ništa, a medij znači sve, i verovatno možete dovesti do izborne pobede i kralja Džordža III, samo ako napravite odličan sajt i postanete interaktivni.

Stari načini razmišljanja o konzervativizmu pokazali su se kao jednako nezadovoljavajući u novoj situaciji. Godinama je bilo moguće razumeti obnovu *laissez-faire* škole mišljenja primećujući razne oblike mistifikacije kojima je debata uvek bila ogrnuta – konkretno, kulturne ratove. Od sedamdesetih godina do Džordža Buša mlađeg, velika ekonomske pitanja nisu rešavana otvorenim raspravama ili izbornim sloganima; rešavali su ih konsenzusom politički insajderi u Vašingtonu, dok se javnost bavila pitanjima abortusa i teorije evolucije.

Ali konzervativna obnova koja se odigrava od 2009. je drugačija. Prvi put za poslednjih nekoliko decenija, desnica želi da povede veliku ekonomsku debatu javno. Magla kulturnih ratova privremeno se podigla. Ako se prijavite na internet forum koji vode „Tea Party patrioti“, jedna od vodećih organizacija osnažene desnice, videćete upozorenje da „nisu dozvoljene diskusije o socijalnim pitanjima; učesnici treba da se usredsrede na teme „ograničene države, fiskalne odgovornosti, [i] slobodnog tržišta“. U manifestu konzervativnog pokreta za 2010. godinu, „Ugovor iz Amerike“, ne pominje se ni jedno jedino pitanje kulturnih ratova iz prethodne decenije. Prema ispitivanju gotovo svih Tea Party grupa koje je sproveo Washington Post, „socijalna pitanja, poput homoseksualnih brakova i prava na abortus, ne smatraju se značajnim“. Iako sam poslednjih godina prisustvovao brojnim Tea Party skupovima, nikad tamo nisam video neki transparent ili čuo govor protiv abortusa.

To ne znači da se desnica sada odriče konfuzije i mistifikacije. Upravo suprotno: braneći „kapitalizam“, vođe poslednje konzervativne pobune ne bave se postojećim kapitalizmom novijeg doba, iako su upravo njegove odlike uzroci zastrašujućih naslovnih strana svih novina u Americi. Oni uglavnom ne govore o finansijskim derivatima i uspesima u deregulaciji koja je derivatima omogućila takvu destruktivnost. Oni nemaju ništa da kažu o velikom izlivanju nafte u Meksičkom zalivu – to je bila vest koja je celog leta 2010. delila naslovne strane sa pobedama konzervativaca na stranačkim izborima, niti o skandalu sa zaplenom nekretnina, kada je, nekoliko meseci kasnije, otkriveno da su banke koristile razne rupe u zakonu da što pre isteraju dužnike iz svojih kuća.

Umesto toga, bitka se nastavlja na nivou čiste apstrakcije. U pitanju je, poručuje nam najnovija desnica, sloboda sama, a ne postupci poverilaca ili to kako su bonitetske agencije kompromitovane u poslednjoj deceniji. Možda su ovakvi sitni detalji upropastili ekonomiju, ali za obnovljenu desnicu oni su skoro potpuno irelevantni. Ono što je bitno jeste stav određenog političara prema slobodnom tržištu i, samim tim, stav prema običnom narodu, čiji je tržište verni sluga.

Sad, nema ničeg novog u ideji da je slobodno tržište sama esencija slobode. Nova je glorifikacija ove ideje upravo u trenutku kada se teorija slobodnog tržišta pokazala kao filozofija uništenja i prevare. Obnova desnice jednako je neverovatna kao da je javnost zahtevala desetine novih nuklearnih nekretnina dan nakon katastrofe na Tri Majl Ajlandu; kao da smo na Votergejt reagovali proglašivši Ričarda Niksona za nacionalnog heroja.

Ovaj spektakl je toliko bizaran, da se posmatračima može učiniti da motivi najnovije desnice verovatno leže negde drugde, kao što smo primetili. Stavovi ovog pokreta u takvom su slabom dosluhu sa proživljenom stvarnošću da neko može pomisliti da se njihovim izjavama ne treba ni baviti.

Ali to je greška. Ako želimo da shvatimo poslednji desničarski trijumf, moramo početi ozbiljno da uzimamo ono što desnica zaista poručuje na svojim mitinzima, što štampa na svojim transparentima i više sa svojih govornica. Moramo da raspetljamo zamršene snove o zaverama i libertarijanske maštarije od kojih se sastoji desničarska renesansa. I svakako, moramo čitati same konzervativne tekstove – reči ispolitizovanih televizijskih novinara, visokoparne fraze radijskih voditelja, apokaliptičnu retoriku koja se primećuje na Tea Party skupovima.

Ovo je knjiga koja želi da objasni konzervativizam teškog vremena, da razume entuzijazam za ekonomske aranžmane tipa „sve može“, koji opstaje uprkos svim neuspesima i katastrofama proisteklim iz naših prethodnih pokušaja da dostignemo takvo uređenje.

Kapitalizam slobodnog tržišta nije sistem za koji ljudi protestuju na ulicama, čak ni u vreme prosperiteta. To što će baš to činiti, nekoliko meseci nakon što je najslobodniji deo tržišta bacio na smetlište nezaposlenosti i bankrotstva toliki broj naših sugrađana, govori nam mnogo o iskrenom osećanju mučnine u državi, o iskonskoj čovekovo potrebi da podigne glas.

Govori nam mnogo i o tome kako je obnovljena desnica iskoristila narodnu patnju da stvori protestni pokret koji praktično garantuje da tu patnju pogorša. Ovo je priča o prevari koja će na kraju doneti užasne posledice. Iako možda zvuči čudno, najnovija desnica nije ostvarila svoje ciljeve isključivo kroz prevaru – mada je nje bilo mnogo – nego nudeći idealizam koji je toliko snažan da svojim pristalicama može da zamagli predstavu o realnosti.

Konstruisanje alternativne realnosti obično bi jedan ovozemaljski politički pokret doveo u ozbiljnu nepriliku. Ali ovaj put je drugačije. Obnovljena desnica uspela je

zahvaljujući svom idealizmu, a ne unatoč njemu; jer idealizam u velikoj meri jeste upravo ono što je našem posrnulom ekonomskom svetu potrebno.

Preveo Ivica Pavlović
Peščanik.net, 5.8.2012.